

آسیب‌شناسی فقدان مناسب‌سازی

منصوره ضیایی فر^۱

چکیده

مؤلف از نابینایان مادرزادی است که با تلاش فراوان به فوق لیسانس در رشته ادبیات فارسی دست یافت و در عرصه معلولین فعال است. در این مقاله به بیان تجربیات عینی خویش در زمینه مناسب‌سازی پرداخته است. فقدان مناسب‌سازی مشکلات و زیان‌هایی در پی دارد. متأسفانه آمار آسیب‌های انسانی و مالی ناشی از فقدان مناسب‌سازی استخراج و عرضه نشده است. اگر چنین پژوهشی عرضه شود، چشمان مدیران و مسئولان امور معلولین به بسیاری از واقعیت‌ها روشن خواهد شد. اما این مقاله به روش گزارشی و بر اساس اطلاعات موجود، تلاش کرده در تصمیم‌سازی‌ها مؤثر باشد.

در ادوار مختلف تاریخی همواره معلولیت و توانخواه وجود داشته، از اینرو ایجاد شرایط و امکانات مناسب آنان هم همواره مورد توجه جوامع انسانی بوده است. مناسب‌سازی گستره زیادی را شامل است و دارای عناوین و مفاهیم متنوع است. از اینرو تعریف و تلقی یکسان و واحدی ندارد و هر فرد یا گروهی بنا بر سبک زندگی و گرایش فکری خود تعریفی برای آن عرضه نموده است. اما جامع‌ترین تعریفی که تاکنون عرضه شده و تقریباً از طرف اکثر کارشناسان تلقی به قبول شده اینگونه است: ایجاد شرایط و امکانات مورد نیاز معلولین برای تسهیل و روان‌سازی فعالیت‌های آنان؛ بطوری که نسبت به افراد عادی سهم برابر و مساوی در مشارکت اجتماعی داشته باشند. زیرا هر یک از آحاد جامعه انسانی برای ارتقای سطح کیفی و کمی زندگی خود، باید از حقوق مساوی و امکانات برابر برخوردار باشد.

تفاوت بین معلول و غیر معلول و تبعیض بین افراد سالم و انسان‌های معتل، موجب ظلم، اجحاف و بالاخره گسترش انواع آسیب‌های فردی و اجتماعی می‌شود. همان‌طور که افراد سالم از انواع نعمت‌ها بهره‌مند می‌شوند و می‌توانند به مقامات و مدارج عالی برسند، افراد آسیب‌مند هم باید بتوانند از امکانات بهره‌مند شده و مانعی در رسیدن به مدارج عالی سر راه آنان نباشد. از اینرو نیاز بشر به مناسب‌سازی نیاز امروز نبوده و نیست، بلکه در تمامی قرون و اعصار خود را به آن محتاج می‌دانسته است. به گونه‌ای که هر کدام از افراد و گروه‌ها بر حسب نیاز خود در جهت رسیدن به اهداف‌شان تلاش خود را برای ایجاد رفاه و آسایش خود و هموعان خود به کار می‌بندند. اما با توجه به تفاوت‌های فردی و گروهی افراد با یکدیگر

۱. نابینا، کارشناس فرهنگ نابینایی و کتاب‌گویا.

طبعاً نیاز آنها نیز به این امر متفاوت خواهد بود. اقشار و گروه‌های توانخواه هر کدام به اندازه‌ای نیاز به امکانات رفاهی دارند. و مدیریت مناسب‌سازی شهری باید به گونه‌ای امکان عمومی را سامان‌دهی کند تا معلولین بتوانند با سهولت به امور شخصی و روزمره خود بپردازند. هر قدر رفاه در جامعه بیشتر شود و دسترسی همه به طور یکسان از همه مواهب الهی بیشتر فراهم شود به تبع جامعه سیر صعودی پیشرفت و رشد سریع‌تری می‌کند. با توجه به محتوا و کلیات این مبحث یکی از مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مباحث مطرح در دنیا بحث مناسب‌سازی شهری و امکان عمومی برای استفاده هرچه بهتر عموم افراد به خصوص معلولین و سالمندان از تمامی امکانات موجود است. با توجه به این که بیش از یک سوم افراد یک جامعه را معلولین و سالمندان تشکیل می‌دهند لذا یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های این قشر آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر همان امر مناسب‌سازی شهری و امکان عمومی است. این مسئله نه تنها برای معلولان و سالمندان امری ضروری به نظر می‌رسد، بلکه تک تک افراد جامعه خواسته یا ناخواسته «به دلیل بروز حوادث و کهولت سن» با آن دست به‌گریبانند. در بسیاری از کشورهای پیشرفته و حتی کشورهای در حال توسعه با جدیت به این مقوله اهتمام ورزیده‌اند و پیشرفت‌های قابل توجهی را نیز داشته‌اند. در کشور اسپانیا که مهد تمدن نابینایان است دقیق‌ترین نوع مناسب‌سازی با توجه به ضوابط مدرن انجام گرفته است؛ کشور آلمان بر اساس آمارها، بیشترین معلول را در سطح اروپا دارد ولی امکانات شهری را به گونه‌ای مهیا کرده‌اند که آنان مثل دیگر کارمندان، هنرمندان، کشاورزان، دانشجویان، دانش‌آموزان و غیره در حال پیشرفت و رسیدگی به امور روزمره خود می‌باشند. شرکت زیمنس که شهرت جهانی دارد، اکثر کارگران آن معلول هستند؛ اما تولیدات الکترونیکی این شرکت در سطح عالی است. اما در کشور ایران چه گام‌هایی در این راستا برداشته شده؟ آیا معلولین و سالمندان توانسته‌اند مانند دیگر شهروندان از امکانات طبیعی زندگی بهره‌مند شوند؟ در سال‌های اخیر اقدامات مثبتی از سوی مسئولان صورت گرفته اما هنوز کافی نیست و آمارها حاکی از این است که فاصله زیادی تا دستیابی به استانداردهای جهانی داریم. با توجه به حق طبیعی معلولان و سالمندان جهت استفاده از تمامی فضاها و امکانات موجود ضرورت مناسب‌سازی بسیار پر رنگ می‌نماید. فقدان این امر نه تنها افراد آسیب‌دیده را از بهره‌گیری از امکانات موجود محروم می‌سازد، بلکه سبب بروز مشکلات و آسیب‌هایی

جبران‌ناپذیر را نیز برای این قشر فراهم می‌سازد. بحث و بررسی راجع به خطرات و آسیب‌های ناشی از عدم مناسب‌سازی اماکن معلولین بسیار ملال‌آور و تأثرانگیز است. آمار این حوادث بسیار زیاد است و در اینجا فقط نمونه‌هایی گزارش می‌شود.

حوادث جرحی و مرگ

خانم مرضیه حسینی کم‌بینا، روزی به اتفاق خواهرش برای خرید به بازار رفته بود. هنگام بازگشت در شب به علت تاریکی هوا در مسیر تا ایستگاه مترو، ناگهان زیر پایش خالی شده و درد شدیدی تمام بدنش را احاطه کرد. متأسفانه از ۱۲ پله سقوط کرده به گونه‌ای که پایش دچار شکستگی شد و تا دو ماه نتوانست از خانه بیرون بیاید. دلیل سقوط از پله‌ها هم‌رنگ بودن پله با سطح زمین بود اگر موزاییک پله‌ها را با رنگی متفاوت از سطح زمین طراحی کرده بودند و یا خیابان‌ها لامپ و روشنایی داشت کم‌بینایان راحت‌تر و با آرامش بیشتری مسیر خود را می‌پیمودند و هیچ‌گاه شاهد چنین حوادث ناگواری نبودند.

خانم پروین نائینی از معلولین جسمی حرکتی، روزی برای انجام کاری به یکی از ادارات رفته بود. چون نمی‌توانست با ویلچر از پله‌ها بالا رود و رمپ و آسانسور هم در آن جا تعبیه نشده بود از یکی از کارمندان خواست برای بالا رفتن کمکش کند. به هنگام بردن ویلچر، به دلیل عدم آشنایی با ویلچررانی، از پله‌ها به زمین سقوط کرده و از ناحیه سر و پا به شدت آسیب دید. تا یک سال تحت درمان بود.

حادثه مرگبار و دل‌خراش دیگری که قلب جامعه معلولین به خصوص جامعه نابینایان را جریحه‌دار و اندوهناک کرد و جزء آلام ماندگار این قشر رقم خورد، افتادن خانم هما بدر در چاله مترو و به طبع مرگ وی در سال ۹۰ بود. هما بدر معلم نابینا هنگامی که از منزل به محل کار خود می‌رفت در روز ۲۳ مهر ۱۳۹۰ موقع سوار شدن در مترو به دلیل عدم برجستگی لبه چاه در چاه مترو سقوط کرد و در زیر مترو جان به جان آفرین تسلیم کرد. حوادث و اتفاقاتی از این دست و به مراتب بدتر در بین این قشر بسیار زیاد است. بطوری که هزینه‌های ناشی از این حوادث بیشتر از هزینه‌های مناسب‌سازی است.

انواع آسیب‌ها

تاکنون تحقیق میدانی، آماری و جامع درباره آسیب‌شناسی در این زمینه نداشته‌ایم. شاید به همین دلیل مسئولین و مدیران شهری تلقی و ذهنیت صحیح نسبت به فقدان مناسب‌سازی ندارند. یعنی چون نسبت به حوادث ناشی از عدم مناسب‌سازی آگاهی و حساسیت ندارند، برای مناسب‌سازی اولویت قائل نیستند. اگر شهرداری شاهد جراحت یا مرگ فرزند نابینای خود بر اثر افتادن در چاله

یا برخورد با تیر برق یا سقوط در جوی آب یا سقوط از آسانسور و پله باشد، قطعاً در حوزه مسئولیت خود، برای مناسب‌سازی اهتمام خواهد داشت.

هم اکنون اغلب معلولین ترجیح می‌دهند در خانه بمانند و در سطح شهر تردد نداشته باشند؛ زیرا به محض ورود به هر مکان مشکلات خودنمایی می‌کند. نابینا به ایستگاه اتوبوس می‌رود ولی به دلیل پله‌های ایستگاه یا هم‌جواری با جوی آب، خطرات او را تهدید می‌کند؛ ناشنوا از خانه بیرون می‌آید و برای عبور از خیابان چون صدای موتورسیکلت یا ماشین را نمی‌شنود، مخصوصاً موتورسوارها به او زده و حتی فرار می‌کنند. در برخی از کشورها ناشنوایان علائم و امکاناتی مثل عصای نابینایان دارند و وسایط نقلیه با دیدن آنها باید توقف کنند.

در شهری مثل لندن در پارک‌ها، بازارها و اماکن عمومی، معلولین بسیار مشاهده می‌شوند ولی در ایران، به ندرت، معلولی رؤیت می‌شود، علت آن فقدان مناسب‌سازی است. اما مناسب‌سازی انواع متنوعی دارد؛ مناسب‌سازی مسیر تردد شامل خیابان، پیاده‌رو، کوچه، پله، آسانسور، درهای ورودی و مسیر تردد ادارات، پارک‌ها، بیمارستان، مدرسه، دانشگاه و غیره.

مناسب‌سازی در اینگونه جاها با نصب علائم ویژه، نصب سازه‌های هشدار دهنده، نصب سازه‌های هدایت کننده، جداسازی مسیر تردد معلولین از دیگران به ویژه نصب موانع جهت مانع ورود وسایط نقلیه شدن مثل موتورسیکلت. نوع دوم مناسب‌سازی تجهیز معلول به امکانات همراه مناسب مثل ویلچر، عصا، لباس ویژه، آرم نصب شده روی لباس معلولین، نصب وسایل هشدار دهنده و منور روی کلاه یا روی سینه یا روی کفش معلولین. سومین نوع مناسب‌سازی مربوط به وسایل نقلیه عمومی است، قطار، هواپیما، اتوبوس و تاکسی‌ها از نظر شکل فیزیکی به گونه‌ای است که سوار و پیاده شدن و نیز نشستن را تسهیل می‌نماید.

غیر از مباحث مزبور، حقوق مناسب‌سازی و فرهنگ مناسب‌سازی هم مهم است. به عبارت دیگر وقتی مفهوم مناسب‌سازی تجزیه و تحلیل شود به سه مقوله می‌رسیم یا پس از تجزیه، آن سه عنصر ساختاری کشف می‌شوند. یکی شیوه اجرای مناسب‌سازی و چگونگی تحقق آن، دوم بایدها و التزامات حقوقی و قانونی و سوم فرهنگ عمومی که مردم را وادار به رعایت موارد الزام‌آور می‌نماید.

واقعیت این است که اگر شهرداری‌ها تمامی اماکن را به بهترین شیوه مناسب‌سازی کنند، اما قوانین مدون و مصوب وجود نداشته باشد بطوری که اگر کسی تخلف کرد مثلاً موتورسیکلت‌ها به محدوده عبور معلولین وارد شده و جولان دهند، عقوبت و مجازات خاصی در انتظار آنها نباشد مشکل حل نمی‌شود. عامه مردم و نیز خود

معلولین باید آموزش داده شوند. رسانه‌هایی مثل صدا و سیما نقش سنگینی در این زمینه بر عهده دارند. با فیلم، گزارش، میزگرد و ده‌ها روش دیگر فرهنگ مناسب‌سازی را می‌توان افزایش داد.

ارتباط دو متغیر مناسب‌سازی و آسیب‌مندی

در مبحث‌های گذشته با عرضه نمونه‌هایی عینی و استدلال‌های نظری، این نتیجه به دست آمد که مناسب‌سازی یا فقدان مناسب‌سازی ارتباط مستقیم با آسیب‌های فردی و اجتماعی دارد. یعنی این دو متغیر کاملاً در ارتباط با هم در عرصه رخدادهای اجتماعی ظهور و بروز دارند. اما به دلیل تنوع و کثرت امکانات، مناسب‌سازی هم تنوع و تکثر دارد. از یک نظر می‌توان مناسب‌سازی را به دو دسته فردی و اجتماعی تقسیم کرد. هر فرد معلول یا سالمند محیط زندگی شخصی خود را می‌تواند متناسب با شرایط جسمی خودش چیدمان نماید. در صورتی که محیط شخصی خود را مانند دستشویی، محل استقرار صابون در روشویی، استقرار حوله، حذف یا تسهیل پله‌ها که مزاحم زندگی و کارش است را باید مناسب‌سازی نماید. اما اگر مناسب‌سازی نکرد، آسیب‌هایی که متوجه او می‌شود در حد مشکلاتی است که به خودش و نهایتاً خانواده‌اش آسیب می‌رساند. اما اتوبان پر ازدحامی که در یک طرف آن مدرسه نابینایان است، اگر محل تردد روشندان مناسب‌سازی نشود، حوادث مهم مثل جراحات شدید یا کشته‌شدن بر اثر تصادف در هر روز، به وقوع خواهد پیوست و آسیب‌های آن متوجه مردم یک شهر می‌شود.

اگر اخلاقیات معلولین اصلاح نشود، آسیب‌هایی مثل منازعات و حتی دعوای فیزیکی را در پی خواهد داشت؛ اگر ژن و مشکلات توارثی معلولین اصلاح و مناسب‌سازی از نظر پزشکی ژن نشود، آسیب‌هایی مثل بیماری‌هایی که منجر به ناشنوایی یا نابینایی یا فلج دست و پا می‌شود، در پی خواهد داشت. در برخی از شهرهای ایران جاهایی شناسایی شده‌اند که اکثر جمعیت نابینا هستند و در یکی دو قرن هم همینطور بوده‌اند. ولی با اصلاح ژن جمعیت نابینایان در حال کاهش است.

به هر حال طیف گسترده‌ای از مشکلات، معلولین را احاطه کرده است و هر گروه از این مشکلات، مناسب‌سازی متناسب با خودش را مطالبه می‌کند. از دیگر سو فقدان مناسب‌سازی، آسیب‌ها و عوارض خاص همان گروه را در پی خواهد داشت.

عدالت اجتماعی و مناسب‌سازی

برآیند و سرجمع فقدان همه انواع مناسب‌سازی‌ها پیدایش تبعیض اجتماعی است. تصور کنید در شهری زندگی می‌کنیم که خیابان‌ها و کوچه‌ها و محل‌های تردد معلولین مناسب‌سازی نشده، از اینرو معلولین نمی‌توانند

به مدرسه رفته یا سر کار بروند یا به پارک و تفریح بروند. لذا گروهی از جامعه به نام معلولین روز به روز عقب‌مانده‌تر می‌شوند و بقیه اقدار جامعه چون از امکانات جامعه استفاده می‌کنند، در حال باسوادتر شدن، پول‌دارتر شدن، شغل بهتر به دست آوردن، طی مدارج بهتر علمی و در نتیجه تبعیض و اختلاف و نفاق اجتماعی عمیقی سراسر این شهر را فرا می‌گیرد.

فرآیند این شهر به همین جا ختم نمی‌شود بلکه به دلیل فقدان مناسب‌سازی و ظهور تبعیض، عدالت اجتماعی و مساوات عمومی هم نابود خواهد شد. با فقدان عدالت اجتماعی، انواع بحران‌ها و حتی شورش و نارضایتی‌ها بروز خواهد کرد. از اینرو مناسب‌سازی با عدالت اجتماعی، ظلم عمومی و تبعیض ارتباط وثیق دارد. نخستین فرزند زوال عدالت، فقر است. یعنی به محض اینکه عدالت رفت، فقر می‌آید. با آمدن فقر مطابق فرمایش معصومین (ع)، فحشاء، بی‌دینی، بی‌اخلاقی، دروغ، تن‌فروشی و صدها آسیب جدی ظهور می‌نماید.

نتیجه‌گیری

جمهوری اسلامی ایران به عنوان منادی عدالت و مخالف ظلم و تبعیض لاجرم باید در عرصه معلولین اقدام جدی‌تر برای مناسب‌سازی اجرا نماید. البته رهبری نظام از ابتدا تاکنون و دیگر مسئولین در این جهت فراوان تلاش کرده‌اند و معلولین همواره سپاسگذار آنان بوده‌اند. اما تا فرمایش امام علی (ع) در فرمان به مالک اشتر درباره معلولین هنوز فاصله هست. امیدواریم روزی برسد که همه معلولین بتوانند مانند افراد سالم از همه شرایط و امکانات اجتماعی استفاده کنند.

مآخذ

«آسیب شناسی محیط زیست شهری»، ناصر ابراهیمی، مقالات همایش ملی مناسب سازی، تهران، ۱۳۸۵؛ «بررسی کارآیی ضوابط و مقررات مناسب سازی»، محمد رضا جعفرپور، مقالات همایش ملی مناسب سازی، تهران، ۱۳۸۵؛ مناسب‌سازی محیط شهری برای نابینایان، نوید سعید رضایی، تهران، آیندگان، ۱۳۹۰؛ نمونه‌هایی مستند از مناسب سازی، ترجمه رسول میرهادی، تهران، مرکز تحقیقات سازمان، ۱۳۷۲؛ گزارش عملکرد (۱۳۸۷-۱۳۸۹)، تهیه و تنظیم دبیرخانه ستاد هماهنگی و پیگیری مناسب سازی کشور

